निर्गतोदरो यस्मात् प्रा०ब० ३निर्भये त्रि० ४सारे न० ५कठिने ६अपत्रपे च त्रि० मेदि० ।

निर्दश त्रि० निर्गतानि दश दिनानि यस्य डसमा० । अतिक्रान्तदशाहे "निर्दशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च" मनुः "यथा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेध्यो भवति" ऐत०ब्रा०७ १४

निर्दहस् अव्य० निर्+दह–तुमर्थे "ईश्वरे तोसुन्कसुनौ" पा० कसुन् । निर्दग्धुमित्यर्थे "अपशव्येव तु वा ईश्वरा पशून्निर्दहः" ता०ब्रा० २ ७ २

निर्दहन पु० नितरां दहति निर्+दह–ल्यु । १भल्लातके शब्दर० । २मूर्वालतायां स्त्री राजनि० । निर्गतोदहनो वह्निः दहनं वा यस्मात् प्रा०ब० । ३वह्निशून्ये ४दाहशून्ये च त्रि० ।

निर्दातृ त्रि०निर्+दो–खण्डने दा–दाने दै–शोधने तृच् । नितरां १छेत्तरि २दातरि ३शोधके च "यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यञ्च रक्षति" मनुः ।

निर्दिग्ध त्रि० निर्+दिह–क्त । १बलवति मांसले हेमच० । २निर्लिप्ते च ।

निर्दिष्ट त्रि० निर्+दिश–क्त । १उपदिष्टे २प्रदर्शिते ३कथिते च "निर्दिष्टविषयं किञ्चित् उपात्तविषयं तथा" हरि०

निर्देश पु०निर्+दिश–भावे घञ् । १शासने आज्ञायां २कथने ३उपदेशे च । निर्दिश्यतेऽभिधीयतेऽनेन करणे घञ् । ४प्रतिपादकशब्दभेदे नाम्नि "ओँ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः" गीता । ५वेतने च "कालमेव प्रतीक्षेत निर्द्देशं भृतको यथा" इति पुराणम् । निर्गतो देशात् निरा०त० । २देशान्निर्गते त्रि० ६उपान्ते च मेदि० ।

निर्दोष त्रि० निर्गतो दोषो यस्मात् प्रा०ब० । दोषरहिते "निर्दोषे पितरि स्थिते" दायभा० "निर्दोषं दर्शयित्वा तु सदोषं यः प्रयच्छति" ।मता० धृतवचनम् ।

निर्द्वन्द्व त्रि०निर्गतो द्वन्द्वात् निरा०त० ।शीतोष्णादिद्वन्द्वरहिते "निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्" गीता

निर्द्धन त्रि० निर्गतं धनमस्य । १धनशून्य दरिद्रे "शशिनस्तुल्यवंशोऽपि निर्द्धनः परिभूयते" चाणक्यः ।२जरद्गवे पु० शब्दच० ।

निर्द्धर्म त्रि० निर्गतो धर्मात् निरा०त० । धर्मबहिर्भूते "निर्द्धर्मार्थं कर्म कुर्य्युश्च पार्थाः" भा०उ० २४अ० ।

निर्द्धार पु० निर्+धृ–णिच्–भावे घञ् । निश्चये ज्ञानभेदे ।

निर्द्धारण न० निर्+धृ–णिच्–ल्युट् । १निश्चये जातिगुणक्रियाभिः समुदायादेकदेशस्य २पृथक्करणे "यतश्च निर्द्धारणम्" पा० तदर्थे षष्ठी सप्तमी च भवति । तत्स्वरूपान्वयादिकं शब्दश०प्र० उक्तं यथा

"विशेषस्य स्वेतरसामान्यव्यावृत्तधर्मवत्त्वं निर्धारणं तच्च समुदितं न षष्ठ्यर्थः सामान्यतन्निष्ठधर्मयोः स्वपदोपात्तत्वात् । किन्तु विशेषान्यत्वं व्यावृत्तं च । विशेषस्तत्समभिव्याहृतक्षत्रियादिर्विशेष्य ग्राह्यः । व्यावृत्तत्वञ्च भेदप्रतियोगित्वं तथा च नराणां क्षत्रियः शूरतम इत्यत्र क्षत्रियस्य नरविशेषतया षष्ठ्यर्थेन क्षत्रियान्यत्वेन विशिष्टस्य तत्प्रकृत्यर्थस्य नरस्य तादृशनरत्वावच्छिन्नाधेयत्वसंसर्गेण भेदेऽन्वयलब्धस्य क्षत्रियान्यनरत्वावच्छिन्नवृत्तिकभेदप्रतियोगित्वस्य शूरतमे शूरतमस्य च क्षत्रिये तादात्म्येनान्वय इति क्षत्रियान्यनरत्वावच्छिन्नवृत्तिकभेदप्रतियोगित्ववच्छूरतमाभिन्नः क्षत्रिय इत्याकारकस्तत्र बोधः । क्षत्रियान्यनरस्याधेयतामात्रेण भेदेऽन्वये नराणां क्षत्रियः सुन्दर इत्यपि प्रयोगापत्तेः क्षत्रियान्यकुरूपनरनिष्ठभेदप्रतियोगित्वस्य सुन्दरे सत्त्वात् । एवञ्च नरत्वावच्छिन्नवृत्तिकभेदप्रतियोगित्वस्य शूरतमे बाधादुक्तवाक्यस्यायोग्यतापत्तिरतः षष्ठ्यर्थेन क्षत्रियान्यत्वेन तत्प्रकृत्यर्थो नरो विशेषितः । न च घटानां क्षत्रियः शूर इत्यपि स्यात् क्षत्रियान्यघटत्वावच्छेदेन शूरभेदस्य सत्त्वादिति वाच्यं राहोः शिर इत्यादाविव प्रकृते क्षत्रियान्वयिनः स्वप्रकृत्यर्थतादात्म्यस्य षष्ठ्या बोध्यत्वात् । न च सङ्ख्यान्यसुवर्थस्य प्रकृत्यर्थविशेष्यत्वनियमात् क्षत्रियान्यत्वरूपस्य षष्ठ्यर्थस्य प्रकृत्यर्थनरे प्रकारत्वायोग इति वाच्यं सम्बोध्यत्वादौ व्यभिचारेण तादृशव्याप्तेः प्रायिकत्वस्य प्रागुक्तत्वात् । न च नराणां क्षत्रियो द्रव्यमित्यपि स्यात् क्षत्रियान्यनरत्वावच्छेदेन द्वित्वाद्यवच्छिन्नद्रव्यप्रतियोगिताकभेदसत्त्वादिति वाच्यं द्रव्यत्वादिविशिष्टे धर्मिणि द्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नस्यैव भेदप्रतियोगित्वस्य बोधने निर्द्धारणषष्ठ्याः समर्थत्वात् । यद्यपि भेदः प्रतियोगित्वञ्च द्वयमेव निर्द्धारणषष्ठ्यर्थः क्षत्रियशब्देनैवोपस्थापितस्य क्षत्रियस्य षष्ठ्यर्थभेदे तस्य च नरे नरस्य च पुनर्भेदे पुनर्भेदस्य प्रतियोगित्वेऽन्वयादेव क्षत्रियान्यनरत्वावच्छिन्नवृत्तिकभेदप्रतियोगित्वस्य शूरतमेऽन्वयसम्भवः । तथापि क्षत्रियादिनामोपस्थाप्यस्य क्षत्रियादेस्तादृशनामोत्तरविभक्त्यर्थ एव भेदान्वयस्य व्युत्पन्नत्वात् नरपदोत्तरषष्ठ्यर्थे तदन्वयासम्भवात् क्षत्रियान्यत्वं विशिष्टमेव षष्ठ्यर्थो नत्व०